

K novějším publikacím agrární statistiky v království Českém

Péče věnovaná agrární statistice vzrůstá s vážností, již si dobývá celé agrární hnutí nové doby. Je přirozeno, že jednak věda národohospodářská, jejíž vývoj úzce souvisí s hospodářským životem samým, hledá pro řešení otázek zemědělství se týkajících ve statistice pevného základu, o nějž se už mnohé teorie spekulativní cestou nabyté roztříštily, jednak i činný politik hledí své požadavky zdůvodnit číslem. Není tedy bez zájmu podati přehled o pramenech novější agrární statistiky v království Českém, zvláště proto, že od posledního referátu o statistických publikacích, který podal v III. roč. tohoto ročníku dr. Dob. Krejčí, přibylo opět několik důležitých agrárně statistických prací.

Prameny agrární statistiky v Čechách až do nejnovější doby sebral a kriticky sestavil autor právě jmenovaný ve »Zprávách Zemského statistického úřadu království Českého«, sv. VI., seš. 2. v »Úvodě« ke statistice sklizně za rok 1903/4. Článek tento, který též vymezuje pojem, předmět, úkol a metodu agrární statistiky, skýtá vítanou orientaci pro hledání všeho druhu dat sem spadajících. Autor slibuje pojednati v některém z příštích sešitů »Zpráv« též o vzniku a vývoji agrární statistiky vůbec.

Skoro současně vyšel ve 4. seš. V. ročníku tohoto sborníku článek dvorního rady dra Albína Bráfa »Statistika osevu a sklizní« v němž se rovněž soustavně pojednává o pramenech a vzniku agrární statistiky a to nejen v Čechách, ale i v celém Rakousku. Ostatně článku tohoto dotkneme se ještě na jiném místě.

Hlavním a prvním předmětem agrárně statistického šetření jest ovšem *půda*. Výsledky poslední revise katastru byly uveřejněny ministerstvem financí: »Ergebnisse der Catastral-Revision auf Grund des Gesetzes vom 12. Juli 1896 (R. G. Bl. Nr. 121)«, 2. svaz., ve Vídni 1901 v nichž sestavena jsou data o výměře jednotlivých zemí, berních okresů a distriktů, a to dle jednotlivých druhů půdy (role, luka, zahrady, vinice, pastvy, alpy, lesy, bažiny a rybníky) s udáním celkového i průměrného výnosu po ha. ve zl. (dle zemí až po jitře), dále data o rozdělení půdy dle bonitních tříd, konečně i výměra jednotlivých druhů půdy neplodné atd. Pro srovnání uvádějí se též výsledky poslední úpravy pozemkové daně a zjištěné rozdíly. Aparát určen jest ovšem v první řadě účelům daňové správy, ale jest i agrárně statisticky velmi důležitý jako základ pro každé jiné šetření statistické opírající se o výměru půdy a zejména v mnohém směru zajímavý pro posouzení způsobu a intensity zemědělského hospodářství, jakož i úrodnosti a výnosnosti půdy. Výnosy jsou ovšem minimální.

Ovšem k otázce rozdělení nemovitého majetku nedovedl katastr odpovědět, a dlouho už byla pocítována potřeba a oceňován význam statistiky takové pro pochopení poměrů národohospodářských i též pro řešení aktuálních otázek agrárních. Království České může pochlubit se v tomto směru starším dílem zvučného jména »Tafeln zur Statistik der Land- und Forstwirtschaft des Königreiches Böhmen«, jež vydala ve 13 sešitech c. k. vlastenecko-hospodářská společnost. Statistický kongres, který

r. 1863 v Berlíně zasedal a zabýval se statistikou rozdělení půdy vyslovil se o díle tom k návrhu prof. dra Hildebranda z Jeny v ten smysl, »že předložené tabulky nejlepší jsou všeho, co posud tímto směrem prokázáno bylo«. První sešit (kraj Budějovický) vyšel roku 1861, poslední (kraj Chebský) roku 1881. Druhý pokus vyšetřiti rozdělení půdy v Čechách učinil zemský výbor království Českého, aby si bylo možno učiniti představu o pohybu a rozdělení nemovitého majetku. Výsledky práce té byly uveřejněny r. 1893 jako »Statistické tabulky o změnách v rozdělení majetku pozemkového v království Českém«. Šetření dělo se prostřednictvím okresních výborů, které neosvědčily žádoucího zájmu a svědomitosti při práci tak důležité. Tabulky netěší se valné důvěře. Srovnání hlavních výsledků obou děl provedl dr. Karel Kořistka »Změny v rozdělení majetku pozemkového v posledních dvaceti letech« (zvl. otisk z Českých listů hosp.) 1894. Pro veškeré země Rakouské podstoupila šetření o rozdělení pozemkového majetku c. k. ústřední statistická komise. První počátky jejího podniku sahají až do roku 1892, k vlastnímu provedení došlo teprve r. 1897 a výsledky (pro Čechy) uveřejněny byly ve 4. sešitě sv. XLVI. rakouské statistiky roku 1904 ve Vídni pod názvem: »Ergebnisse der Grundbesitzstatistik in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern nach dem Stande vom 31. Dezember 1896«. Základem této práce je katastr daně pozemkové, šetření dalo se berními úřady. Není divu, že této práci tak veliké a tak obšírné naskytlo se četné překážky, a že musilo býti upuštěno od mnohého, co původně bylo zamýšleno vyšetřiti a uveřejniti. Tak zejména nebyla zpracována data o zřízení dvorovém dle obyčejového práva platném, o bydlišti držitelově a jeho povolání, o tom, zda žije na statku či ne, má-li i v jiném berním okrese půdu a p. Též výkazy o daňové poplatnosti uveřejněny byly pouze pro velkostatky a pro osoby právnické, jinak bylo od zpracování příslušných dat upuštěno, poněvadž by mělo jen historický význam vzhledem ku změnám od roku 1896 nastalým revisí katastru pozemkové daně, snížením této daně a reformním zákonodárstvím daňovým z roku 1896. Úkolem berních úřadů bylo sestaviti dle jednotlivých druhů kulturních veškeré pozemky téhož subjektu uvnitř berního okresu v jeden arch držební. Jde tedy o statistiku držby pozemkové, kterou třeba dobře lišiti od statistiky vlastníků pozemků, jichž může býti více neb méně než případů držby (počet vlastníků nebyl zjištěn), a též od statistiky závodů, podniků zemědělských, jde tedy o moment ryze právní. Dvojímu počítání téhož subjektu bylo se vyhnuto dle možnosti aspoň uvnitř jednotlivých berních okresů a u velkostatkářů v celé zemi, pokud bylo možno totožnost jejich zjistiti. Původně bylo zamýšleno sestaviti spolu též statistiku pozemkového zadlužení, což se bohužel nepodařilo. Nedostatkem práce jest též nepřesné pojetí veřejného statku, čímž bylo vyšetřeno o 14.023 ha. půdy méně než vykazuje katastr. Výsledky celého šetření sestaveny byly v osmi tabulkách. Tab. I. podává obraz o celkovém počtu případů držby a spoludržby, a to zvláště mezi manželi a příbuznými, dále o případech pachtu celé držebnosti neb její části, a to zvláště pro účely zemědělské a pro účely jiné, o počtu pachtýřů a účastníků zemědělských občin.

Tab. II. znázorňuje rozdělení půdy dle velikostních kategorií držby (0— $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$ —1, 1—2, 2—5, 5—10, 10—20, 20—50, 50—100, 100—200, 200—500, 500—1000, 1000—2000 a přes 2000 ha.) a to počet případů o výměru půdy. Veřejný statek se vyskytuje zvláště. Tab. III. pojednává o subjektech držby, dělí je na fyzické a právnické osoby a třídí ony opět dle povolání (zemědělci, domkáři, příslušníci průmyslu, obchodu atd.), tyto na obce, okresy, země, státy, církve a náboženské nadace, zemědělské občiny a jiné právnické osoby, a uvádí všude počet případů držby a výměru půdy. Obsah tabulky IV. a V. je úplně obdobný s obsahem tabulky II., ale týče se v tab. IV. jen fyzických, v tab. V. jen právnických osob. Tab. VI. udává pro jednotlivé velikostní kategorie pozemkové držby fyzických osob, počet případů a výměru pozemkové držby s domem a bez domu, v prvním případě držbu s kulturou a bez kultury. Tab. I.—V. sestaveny jsou dle krajů a uvnitř těchto dle politických a pak dle berních okresů. Tab. VII. zabývá se držbou osob právnických, udávajíc počet případů držby, způsob vzdělání půdy a zdanění (daň pozemková, domovní třídní, domovní činžovní a 5% daň z výnosu nájemn.) půdy jednotlivých druhů právnických osob. Tab. VIII. konečně věnována je velikým statkům. Za takové považovány jsou dle této statistiky statky s výměrou půdy 200 ha. a více a s nejméně 200 K pozemkové daně. Hranice tato jest ovšem libovolná, ale při statistice nelze se bez podobných pevných hranic obejít. U velkostatků liší se veskrze velkostatky osob právnických a osob fyzických a obojí zase dle 6 stupňů velikosti. Jinak se shoduje obsah této tabulky s tabulkou předcházející až na to, že se zde třídí též půda daně prostá ve hlavní kategorii. Obě poslední tabulky jsou sestaveny pouze dle krajů. Metodický úvod a zajímavé zpracování hlavních výsledků obstaral dr. W. Schiff. Pěkný rozbor této práce přinesl dubnový a květnový sešit Národohospodářského obzoru od dra Th. Živanského »Statistika pozemkového majetku v zemích Českých«. Ke statistice rozdělení pozemkového majetku v Čechách přihlíží též dr. Jindřich Rauchberg ve svém novém díle »Der nationale Besitzstand in Böhmen«. Vyšlo v Lipsku 1905 ve 3 dílech. I. díl. XXII. Str. 622. II. díl. Str. 388, tabulka 106 a 107.

Jest litovati, že srovnání této statistiky s »Tafeln« je spojeno s nesmírnými obtížemi, takže lze zde s velikou opatrností utvořit si úsudek o vývoji rozdělení půdy v Čechách.

Jak už výše bylo řečeno, byl základem poslední pozemkové statistiky moment ryze právní, jenž ovšem i s hospodářského stanoviska má veliký zájem, ale nepodává ještě obrazů o velikosti hospodářských objektů, podniků zemědělských. V tom směru lze čekat vyjasnění z prvního sčítání zemědělských podniků, jež se stalo dne 3. června 1902, výsledky nebyly dosud uveřejněny.

Ve statistice *sklizně* pokračovaly pravidelně »Zprávy zemského statistického úřadu království Českého«. V lednu t. r. vyšly zprávy o výsledcích sklizně 1905 a hlavních odvětvích hospodářského průmyslu 1904—1905. Oproti jiným létům zavedena byla ta novota, že byly vydány

předem tabulky jako Část II., aby zpracováním všech odvětví hospodářského průmyslu jich uveřejnění nebylo příliš zdrženo; jest zajisté velmi s prospěchem pro tvoření cen, aby statistika sklizně byla interressentům doručena co možná včasně.

Šetření konalo se jako v dřívějších letech osobně úřednictvem Zemské statistické kanceláře království Českého u důvěrníků po zastupitelských okresích. Z téhož pramene pocházejí též zprávy, jež vydává ministerstvo orby, »Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums«. V prvním sešitě ročníku 1905 uveřejněny jsou výsledky sklizně z roku 1904. Data řečená opírají se tedy o pouhý odhad důvěrníků a to jednak odhad osevní h ploch, jednak průměrného výnosu jednotlivých plodin. Zejména v prvním směru je odhad velmi obtížný. Právě poslední »Zprávy« přinášejí značnější změny osevních ploch, jež nastaly následkem předloňského sucha, zejména u cukrovky, jetele, směsky atd., a je nutno v tom směru provésti aspoň čas od času šetření přesná. Pokud se týče výnosu nesnadno je při odhadu nalézt vhodný průměr, ježto jest i uvnitř jednoho okresu přihlížeti k četným rozdílům místa i hospodaření (větší a menší hospodářství, vyšší, nižší pozemky atd.) O reformě zemědělské statistiky jednala průmyslová a zemědělská rada ve Vídni v zasedání oddělení pro zemědělství, lesnictví a hornictví též posledně dne 20. června 1905 (»Mitteilungen über die Verhandlungen der Sektion für Land- und Forstwirtschaft und Montanwesen des Industrie- und Landwirtschaftsrates bei der zehnten Tagung im J. 1905«. Ve Vídni 1905. Str. 48. Referát dvorního rady Dra A. Bráfa o reformě zemědělské statistiky, str. 185 protokol). Vůdčí zásadou reformy bude dle slov dvorního rady Dra Bráfa ne rozmnožení skutečností vyšetřovaných, nýbrž zlepšení přesnosti a správnosti dat. Mnoho nápravy lze si slibovati od ustavení zájmových rolnických družstev, do jejichž působnosti náleží též dle osnovy zákona spolupůsobiti při sdělení zemědělské statistiky (§ 3. *u*) osnovy navrhované zem. výb., § 3. *m*) osnovy navrhované českou i německou sekci zeměd. rady). »Zpráva zemského výboru, kterou se předkládá osnova zákona o zájmových společenstvech zemědělských.« Tisk CCCIV. II. výr. zas. sněmu král. Česk. z r. 1901. Zde vzpomenouti sluší též zmíněného článku v minulém ročníku, seš. 4. toho sborníku od dvorního rady Dra Albína Bráfa: »Statistika osevu a sklizní«, v němž lze nalézt podrobné informace o otázkách sem spadajících.

Statistiku *hospodářských škol* zemských nebo zemí podporovaných nalézáme periodicky ve zprávách zemského výboru; poslední dotyčná zpráva pochází z 5. března 1903 č. 912, sněm. tisk č. CCCLXVI. I. výr. zasedání z r. 1901 a obsahuje data za léta 1898—1899, 1899—1900 a 1900—1901. Hospodářské školství dělí se v ní na dvě skupiny: hospodářské školy vlastní a pokračovací hospodářské běhy. Tabulkám předepsána jest zpráva sněmu a připojena jsou usnesení zemského výboru té doby týkající se hospodářského školství. Výkazy první skupiny podávají nám obraz pro každou školu zvláště a to 1. pro královské české hospodářské akademie (Libverda, Tábor), 2. pro královské české zemské střední hospodářské školy (Chrudim a Kadaň), 3. pro

střední hospodářskou školu v Roudnici, 4. pro 15 rolnických škol, 5. pro královský český zemský pomologický ústav v Troji, 6. pro ovocnicko-vinařskou školu v Mělníku, 7. pro 27 zimních hospodářských škol, 8. pro 6 škol hospodyňských a mlékařských a 9. pro 3 školy hospodyňské; sestaveny jsou v deset tabulek, z nichž lze seznati podrobně stav učitelstva, počet, národnost a prospěch žactva, hospodaření, náklad a úhradu jeho, učebné pomůcky, pozemky věnované účelům vyučovacím, běhy se školami spojené atd. Pokračovací běhy sestaveny jsou dle zastupitelských okresů; udává se zejména jich počet (51 českých a 39 německých), rok založení, počet žactva, náklad a úhrada, doba vyučování a popis správy. Obsáhlá tato práce sestavována jest úctárnou zemského výboru, ač má země svou samostatnou statistickou kancelář. Bylo by v zájmu věci samé, aby se všechny statistické práce zemské soustřeďovaly v této kanceláři.

O *organisaci* rolnictva nalézáme dosti úplné zprávy v ročenkách vydávaných českým i německým svazem hospodářských družstev, »Výroční zpráva ústřední jednoty českých hospodářských společenstev království Českého« atd. a »Genossenschaftliches Jahrbuch des Centralverbandes der deutschen landw. Genossenschaften Böhmens.« Poslední zpráva česká týká se roku 1903, německá roku 1904. Oběma ročenkám bývá připojena statistika raiffeisenek a jich hospodářství (stav členů, příjmy, vydání, hotovost pokladniční, závodní podíly, vklady, zápůjčky, zisk, ztráta a rezervní fondy). Zpráva německá je přehlednější, vypravena četnými vyobrazeními družstevních domů a opatřena mapkou všech německých zemědělských družstev.

Pozoruhodná je »Statistická příprava k vydání zemského zákona o *zájmových společenstvech zemědělských*« obsažená v uvedené už zprávě zemského výboru, tisk č. CCCIV-II. výr. zasedání z r. 1901, kterou sestavila Zemská statistická kancelář království Českého. Této pronikavé a velmi zajímavé práci dostalo se i od zemského výboru náležitého ocenění (str. 9. cit. tisku). Příprava podává obraz o pravděpodobném vzhledu budoucích zájmových družstev pro 120 okresů úplně a 5 okresů částečně zpracovaných. Mimo to bylo 31 typických okresů zpracováno podrobněji. Šlo hlavně o odpověď k těmto otázkám: 1. Jak se budou utvářeti poměry členství v jednotlivých společenstvech? 2. Jaká bude finanční síla a 3. jaké bude složení volebních sborů společenstev těchto dle osnovy zákona? Šetření dalo se na základě výsledků statistického vyhledávání o majetku pozemkovém, které provedla c. k. ústřední statistická komise dle stavu ze dne 31. prosince 1896 a o němž už výše byla řeč. Potřebný lístkový materiál byl k tomu cíli zapůjčen c. k. ústřední statistickou komisí.

O *rolnickém úvěru* nalézáme zprávy jednak ve výše uvedené statistice raiffeisenek, jednak v pracích Schreyerových »Statistika založen českých v Čechách, na Moravě a ve Slezsku atd.« Poslední za rok 1903 se seznamem založen za rok 1904 je obsaženo ve XX. ročníku této publikace. (Vyšla v Praze roku 1905.) Statistiku spořitelén uveřejňuje ročně c. k. ústřední statistická komise ve Vídni. Za to tím citelnější je nedostatek sta-

tistiky zadlužení hypotekárního, k níž dosud nedošlo pro veliké potíže s vyšetřováním spojené. Štýrský statistický úřad pokusil se se zdarem o anketu hypotekárního zadlužení »Ländliche Besitz- und Schuldverhältnisse in 27 Gemeinden Steiermarks« V Hradci 1902. Je to práce Mischlerova, jež by plnou měrou zasluhovala následování u nás v Čechách.

Řadu statistických dat obsahují též zprávy zemědělské rady: »Dvanáctá zpráva o činnosti českého odboru rady zemědělské pro království České za rok 1903«; »XII. Bericht über die Tätigkeit der Deutschen Sektion des Landeskulturrates für das Königreich Böhmen im J. 1903«, zejména o družstevnictví, zvelebování chovu dobytka, o akci zalesňovací, o hospodářských výstavách, živelních pohromách a p. »Zpráva o činnosti technické kanceláře zemědělské rady pro království České za rok 1904« přináší statistiku melioračních vodních staveb a to takových, které byly kanceláří dohotoveny nebo jsou ještě v práci, dále těch, jež se konaly za dohledu kanceláře, konečně i statistiku projektů pouze revidovaných. Veskrze třídí se podniky na práce vodních družstev, velkostatkářů a na práce majitelů menších usedlostí. Zemská statistická kancelář království Českého připravuje statistiku všech vodních staveb, které prováděny byly roku 1902.

Z řečeného jest už vidno, jak pestré jsou obory agrární statistiky, kolik otázek zůstává zejména u nás ještě neřešeno, a zejména, jak těžko je učiniti si z kusých obrazů o jednotlivých stránkách zemědělství celkový a přehledný obraz o celém jeho dnešním stavu. Zjednati úplnou a jednotnou statistiku celého zemědělství, jež by systematicky celou látku vyčerpávala, zůstane ovšem ještě dlouho ideálem nedostižným; zvláště jest zde mnoho důležitých okolností, jež vůbec číslem vystihnouti nelze. Na druhé straně však je velmi důležité pro řešení aktuálních otázek míti přehledný obraz o celkovém stavu zemědělství a nezbývá tudíž než spokojiti se surogátem statistiky: *anketou*. Tak vznikla i agrární anketa i v Čechách. Výsledky šetření (agrární anketa) poměrů hospodářských i kulturních zemědělského obyvatelstva v království Českém v letech 1898 až 1900«, »Ergebnisse der Erhebungen über die Lage der Landwirtschaft (Landesagrarenquete) im Königreiche Böhmen (deutscher Teil). Auf Grund der Specialerhebungen der Erhebungskommissäre in 25 Gauen und 100 typischen Gemeinden.«

Anketa opírá se o usnesení sněmu království Českého ze dne 10. února r. 1896 a byla provedena zemědělskou radou království Českého. Už dříve (1892) byla podobná myšlenka vyslovena v české sekci zemědělské rady, ale ku provedení nedošlo z obavy před velikými výlohami. Anketa byla provedena pro 31 českých krajů a pro 25 německých krajů dle typických obcí prostřednictvím vyšetřujících komisarů, ponejvíce ředitelů hospodářských škol. Materie, jež se měla vyšetřovati, byla předem rozvrhnutá v dotazník, který měli vyplniti komisaři pomocí důvěrníků a samosprávných orgánů. Dílo české, jež dosáhlo rozsahu 1102 stran, vyšlo celé, z německého vyšlo

dosud sedm sešitů. Každý sešit pojednává o jednom kraji, uvnitř kraje však je pojednání v české anketě tříděno dle předmětů, při čemž se uvádějí odpovědi všech typických obcí toho kraje na jednotlivou otázku, v německé mimo sešit II., který je upraven po způsobu české ankety, pojednává se o každé typické obci zvláště po všech stránkách vyšetřovaných, a na konec se připojuje résumé. Otázky, jež se měly vyšetřiti, byly shrnuty ve čtrnáct skupin: I. Všeobecné poměry výrobní. II. Hospodářské vedlejší podniky. III. Poměry užitkovacích, tržních a prodejních. IV. Zákony a jiná zařízení i opatření zemědělská. V. Sociálně-hospodářské a agrárně-právní poměry. VI. Úvěr a zadlužení. VII. Pojišťování. VIII. Poměry dělnické. IX. Průmysl a hornictví. X. Vedlejší výdělky. XI. Poměry obecní. XII. Výnosnost polního hospodářství. XIII. Životní poměry stavu selského. Ve XIV. skupině měli zpravodajové odpovědět na otázku předně, jakým se jeví na základě provedeného vyšetřování stav zemědělství, a pak, jakými prostředky by se dalo docílit zlepšení, zda svépomocí či přispěním země a státu a do jaké míry. České agrární anketě je předaslána předmluva, v níž jsou stručně vylíčeny dějiny zemědělství v Čechách a metodické základy ankety, jakož i ankety z roku 1875. (V. také Sborník III, 178.) Litovati sluší, že nebyly závěrem k dílu tak rozsáhlému, v němž je čtenáři velmi těžko naléztí přehledu, shrnuty aspoň hlavní výsledky šetření též pro celou zemi. Nedá se však upříti, že je řečená agrární anketa bohatým příspěvkem vědě i politice ku posouzení poměrů našeho zemědělství.

Souhlasím též s Drem K., jenž si stěžuje v »Österreichischer Verwaltungsarchiv« III. ročník, sešit 3. a 4., že doplňování ankety statistickými daty nebylo vždy zdařilé a bylo namnoze nesprávné a bez údajů pramenů, ale nejednotnost dne šetření, jež Dr. K. anketě vytýká, nepovažuji při anketě, při níž jde jen o spatium tří let, za hrubě závažnou vadu.

Dr. Karel Engliš.

